

лі пры гэтым новае, палітычнае гучанне, якога раней не мелі або якое адчувалася невыразна, глуха.

І ў тым, і ў іншым выпадку семантычныя межы грамадска-палітычнай лексікі змяніліся ў напрамку адназначнасці. Назіралася з'ява, добра вядомая ў мовазнаўстве як тэрміналагізацыя. Аднак тэрміналагізацыя дасягаецца не шляхам карэннай ломкі семантыкі слоў і іх старадаўніх значэнняў, а толькі шляхам іх пераасэнсавання ці пераразмеркавання значэнняў.

Часам ў якасці грамадска-палітычных слоў Купала ўжывае такія, што ў агульнанароднай лексічнай сістэме належаць да іншых класаў, пашыраючы іх семантыку ў сацыяльным напрамку.

У ролі грамадска-палітычнай Купала выкарыстоўвае таксама лексіку, семантычна далёкую ад гэтай катэгорыі ў агульнанароднай мове (назвы прадстаўнікоў жывёльнага свету, напрыклад). Іншая рэч, што і ў народнай мове яна можа выступаць і выступае для характарыстыкі адмоўных чалавечых (так, чалавечых!) якасцей. Але калі ў мове народа звычайна адсутнічае акцэнтацыя на класавай прыналежнасці тых ці іншых людзей, дык у слоўніку творчасці Купалы жалейкаўскага перыяду яна, наадварот, набывае выразнае палітычнае гучанне і служыць для падкрэслівання варожых працоўным рыс прадстаўнікоў пануючых класаў. Глебка слухна сцвярджаў: «Янка Купала шырока выкарыстоўваў у сваёй творчасці залатыя скарбы народнай лексікі... Поруч з гэтым ён быў вялікім наватарам і будаўніком мовы, які нямала ўтварыў новых слоў і зваротаў для абазначэння і выражэння прынесенных жыццём новых паняццяў. Заўсёды дзівіўся той магічнай сіле купалаўскага таленту, пакорнае якому слова ў Купалы становіцца паслухмяным і здольным перадаць самыя складаныя жыццёвыя паняцці і самыя тонкія адценні чалавечых перажыванняў.

Будучы глыбокім знаўцам народнай мовы і выдатным творцам літаратурнай, Купала сабраў і стварыў для нашай культуры вялікія моўныя каштоўнасці. У сілу гэтага яго ўплыў на нашу літаратуру і ў га-ліне мовы быў і застаецца надзвычайна вялікім»⁹.

¹ Купала Я. Збор твораў.— Мінск, 1954, т. I, с. 203.

² Чорны К. Збор твораў.— Мінск, 1952, т. VI, с. 377.

³ Глебка П. Аб мове Янкі Купалы.— Літаратура і мастацтва, 1946, № 27.

⁴ Там жа.

⁵ Там жа.

⁶ Чорны К. Збор твораў, т. VI, с. 337.

⁷ Крапіва К. Збор твораў.— Мінск, 1956, т. 2, с. 511—512.

⁸ Глебка П.— Літаратура і мастацтва, 1946, № 27.

⁹ Там жа.

Мова Янкі Купалы і Якуба Коласа — узор сучаснай беларускай літаратурнай мовы, рэальнае ажыццяўленне моўнай нормы. У артыкулах прафесара Л. І. Бурака, дацэнтаў Е. С. Мяцельскай і Е. М. Камароўскага на матэрыяле тэкстаў, створаных вялікімі песнярамі, разглядаюцца агульныя заканамернасці беларускай літаратурнай мовы, у замацаванні якіх Купала і Колас адыгралі выдатную ролю. Гэтым і тлумачыцца змяшчэнне ў нумары названых артыкулаў, якімі іх аўтары ўшаноўваюць стагадовы юбілей песняроў.

Л. І. БУРАК

ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫЯ АНАЛАГІ СКАЗАЎ У ДРАМАТЫЧНЫХ ТВОРАХ ЯНКІ КУПАЛЫ

У маналагічнай і дыялагічнай мове драматычных твораў Янкі Купалы актыўна ўжываюцца камунікатыўныя адзінкі, якія не маюць уласнай структурнай схемы сказа. Безумоўна, такія адзінкі не прызначаны спецыяльна для паведамлення, а становяцца ім толькі ў кан-

тэксце. Яны ўяўляюць сабой адпаведныя канструкцыі, якія складаюцца з асобных словаформаў ці словазлучэнняў і атрымліваюць «інтанацыйны контур і інфармацыйную нагрузку самастойнага выказвання»¹. Напрыклад: Незнаёмы. *Склікаю людзей. На вялікі сход.* (Раскіданае гняздо). Паўлінка. *Я хацела замуж ісці!* Сцяпан і Альжбета. *Праз акно?!* (Паўлінка). З прыкладаў відаць, што паза кантэкстам канструкцыі *На вялікі сход* і *Праз акно* не могуць быць паведамленнямі, бо ў структурным і семантычным плане залежаць ад папярэдняга сказа і не могуць быць матывіраваны без яго. І толькі сінтаксічныя сувязі ў сінтагматычным радзе робяць іх паўнапраўнымі элементамі звязнага тэксту, здольнымі выконваць камунікатыўную функцыю.

У лінгвістычнай літаратуры камунікатыўныя адзінкі, якія не маюць структурнай схемы сказа, кваліфікуюцца парознаму. Іх называюць сегмент тэксту (Б. М. Гаспараў), аўтаномны моўны сегмент (Л. С. Сержан), самастойны сінтаксічны сегмент (М. В. Паноў), моўная адзінка звышфразнага фармату (С. Д. Кацнельсон), самастойны сказ, які стаіць асобна (О. Есперсен) і думаецца асобна (Ш. Балі), сказ, які фарміруецца (А. Н. Гвоздзеў), няпоўнасастаны сказ (І. А. Папова, П. А. Лекант), няпоўны сказ (Е. В. Крацевіч, П. В. Кобзеў, Г. Г. Інфантава), аднасастаны сказ (В. А. Звевінцаў), неграматычны сказ (Н. В. Чарамісіна), сказ асобага тыпу (Н. М. Сазонава), сказ няпоўнаасцю рэалізаванага саставу (В. В. Казмін), сказ з нулявым варыянтам (Л. С. Бархударав), эквівалент сказа (Ю. М. Скрэбнеў, Н. Н. Амосава), аналаг сказа (Е. В. Арцёменка, А. Ф. Прыяткіна), выказванне (В. А. Белашапкава, Н. Ю. Шведава), самастойная сінтагма (Ю. В. Ваннікаў), канструкцыя нясказавага тыпу (Ю. З. Таданеў), кампанент у выглядзе члена сказа (Ж. А. Вінтман), патэнцыйны член папярэдняга сказа (Э. М. Гжанянц, Л. О. Коль, Г. В. Кім, О. П. Жданова), пабудова з настолькі «цяжка адшуканай мяжой», што «лепш адказацца вызначыць яе» (Ж. Вандрыес). Большасць даследчыкаў не без падставы лічыць, што камунікатыўныя адзінкі, якія ў выглядзе асобных словаформаў ці словазлучэнняў ужываюцца ў звязным тэксце, пазіцыйна самастойныя, інтанацыйна закончаныя, валодаюць прэдыкатыўнасцю, лагічным націскам, які маркіруе сэнсавы цэнтр выказвання. Яны маюць няпоўны граматычны састаў і характарызуюцца недастатковасцю семантычнага напаўнення, валодаючы чоткай функцыянальна-структурнай арыентацыяй на папярэдні сказ. У іх няма прэдыкатыўнага ядра, і таму прэдыкатыўнасць мае імпліцытнае выражэнне. Яно прадвызначае мінімальнае выкарыстанне моўных сродкаў і магчыма ва ўмовах кантэксту або сітуацыі, дзе абумоўліваецца агульнасцю з папярэднім сказам і наяўнасцю ў сістэме мовы адпаведнай поўнай мадэлі сказа. На аснове такіх суадносін поўнай і няпоўнай камунікатыўных адзінак часта сцвярджаюць, што яны з'яўляюцца інварыянтамі, якія належаць адной сінтаксічнай парадыгме². Праўда, існуе і другі пункт гледжання, паводле якога камунікатыўныя адзінкі ў выглядзе асобнай словаформы ці словазлучэння лічацца «адарванымі» або «адсечанымі» ад папярэдняга сказа «кавалкамі» структуры, якія згодна з іх гранічнай несамастойнасцю неправамерна разглядаць як асобныя сказы³. Думаецца, што падобнае меркаванне наўрад ці адпавядае сапраўднасці. Ужо А. М. Пяшкоўскі падкрэсліваў, што ўсякі «кавалак» сказа, аформлены закончана інтанацыяй, атрымлівае камунікатыўную функцыю сказа⁴. Асабліва гэта датычыць тых «кавалкаў», якія маюць самастойны лагічны націск, паколькі ён, паводле слоў В. У. Вінаградава, адносіцца да ліку інтанацыйных сродкаў, што «ўласцівы толькі сказу»⁵. Са сказанага зразумела, што камунікатыўныя адзінкі, якія не маюць уласнай структурнай схемы сказа, лепш за ўсё кваліфікаваць як функцыянальныя аналагі сказа.

Функцыянальны аналаг сказа заўсёды ўжываецца ў кантэксце разам з самастойным сказам, размяшчаючыся пасля гэтага сказа і прымаючы-

ваючыся да яго рознымі сродкамі злучнікавай ці бяззлучнікавай сувязі. У такіх выпадках самастойны сказ з'яўляецца стрыжнёвым (асноўным, базавым); як правіла, ён поўны, пабудаваны без уліку функцыянальнага аналага сказа, мае ўласную структурную схему і характарызуецца экспліцытнай выражанасцю тэматыка-рэматычнага саставу, у межах якога ад тэмы да рэмы адбываецца паступовае нарастанне дынамізму. У пабудове ж функцыянальнага аналага сказа назіраецца своеасаблівая «рэдукцыя знешняга саставу сказа ў бок яго імпліцытнай выражанасці, якая прыводзіць да ўзмацнення семантычнай вагі экспліцытна-выражанага лексіка-граматычнага саставу»⁶, у выніку чаго ён змяшчае толькі новае — рэму выказвання. Паміж стрыжнёвым сказам і функцыянальным аналагам сказа ў кантэксце выражаюцца разнастайныя семантыка-сінтаксічныя адносіны. Многія даследчыкі лічаць, што гэтыя адносіны нічым не адрозніваюцца ад тых адносін, якія існуюць паміж асобнымі словаформамі ці словазлучэннямі ў межах аднаго сказа. Яны сцвярджаюць, што кропка перад такімі словаформамі і словазлучэннямі не з'яўляецца аб'ектыўным паказчыкам граніц сказа, паколькі яна дзеліць адзін сказ на дзве фразы (выказванні) і не парушае сувязі паміж імі⁷. Аднак падобнае меркаванне, на нашу думку, занадта катэгарычнае. Параўнаем дзве канструкцыі: *Не адзін раз яна вадзічкі мне ў смагу давала, слаўная дзяўчынка і Не адзін раз яна вадзічкі мне ў смагу давала. Слаўная дзяўчынка*. У першай канструкцыі словазлучэнне *слаўная дзяўчынка* звязана з папярэдняй часткай сказа злучальна-апазіцыйнымі адносінамі, займаючы пазіцыю адасобленага кампанента і не з'яўляючыся камунікатыўнай адзінкай. У другой канструкцыі гэта словазлучэнне ўяўляе сабой асобную камунікатыўную адзінку і адначасова займае ў ёй пазіцыю развітага выказніка, звязваючыся з папярэдняй адзінкай далучальнымі адносінамі. Як відаць, яно істотна змянілася не толькі ў семантыка-функцыянальным, але і ў структурна-семантычным плане. Пры такой трансфармацыі — а яна магчыма не заўсёды — абавязкова змяняецца тып сувязі (злучэнне ператвараецца ў далучэнне і наадварот), а таму саму трансфармацыю нельга лічыць чыста стылістычнай з'явай, асноўная функцыя якой заключаецца ў сэнсавым і інтанацыйным выдзяленні асобнай словаформы ці словазлучэння і стварэння тым самым адпаведнага экспрэсіўнага эфекта. Зусім натуральна, што разглядаемыя камунікатыўныя адзінкі не з'яўляюцца «адарванымі» членамі папярэдняга сказа, бо іх наяўнасць за межамі стрыжнёвага сказа ёсць вынік не вычленення з яго складу, а вынік іменна далучэння, дабаўлення звонку як новага, своеасаблівай формы дадатковага паведамлення⁸. Нярэдка гэтыя адзінкі маюць розную інтанацыю і камунікатыўную накіраванасць з папярэднімі адзінкамі (апаবাদальная і пытальная, апаবাদальная і клічная і г. д.), у выніку чаго функцыяніраванне іх у складзе аднаго простага сказа практычна немагчыма.

Заўвага. Наяўнасць у кантэксце камунікатыўных адзінак, якія не маюць структурнай схемы сказа, часта звязваюць з так званай парцэляцыяй. Пад парцэляцыяй разумеецца «такі спосаб членення адзінай сінтаксічнай структуры, г. зн. сказа, пры якім яна ўвасабляецца не ў адной, а ў некалькіх інтанацыйна-сэнсавых адзінках — фразах» (Ю. В. Ваннікаў). Пры гэтым падкрэсліваецца, што «ў аснове парцэляцыі ляжыць перайманне натуральнага разгортвання гутарковай мовы, калі яна фарміруецца па меры ходу думкі, а не з'яўляецца загадзя абдуманай і памешчанай у гатовыя, закончаныя формулы» (Е. А. Іванчыкава). У выніку атрымліваецца, што парцэляцыяй абазначаюцца дзве з'явы: дабаўленне асобнай словаформы ці словазлучэння да базавай структуры і адчлененне словаформы ці словазлучэння ад базавай структуры. Не выпадкова адны даследчыкі (Е. А. Іванчыкава, П. В. Кобзеў, М. О. Платонава, З. С. Пятрова) лічаць парцэляцыю разнавіднасцю далучэння, а другія (О. Б. Сірацініна, Ж. Е. Петрашэўская, В. Н. Стральцоў, М. І. Шашкова, М. А. Аўласевіч, Л. Ф. Шыльнікава)

проціпастаўляюць яе далучэнню, лічачы далучэнне з'явай гутарковай мовы, а парцаляцыю — з'явай кніжнай мовы. Думаецца, што першы пункт гледжання больш адпавядае сапраўднасці, тады як другі вельмі супярэчлівы. Незразумела, на якой падставе адну і тую ж канструкцыю, ужытую ў гутарковай і ў кніжнай мове, трэба кваліфікаваць па-рознаму: у адным выпадку як прычляненне (далучэнне), а ў другім — як адчляненне (парцаляцыю). Натуральна, што ў гутарковай мове граматычна самастойныя камунікатыўныя адзінкі «не вычляняюцца (не парцаліруюцца) з аднаго сказа», паколькі яны «не плануюцца гаворачым загадзя», а «выклікаюцца ў мове галоўным чынам імкненнем гаворачага дапоўніць першапачатковую думку ці паясніць яе пасля таго, як было завершана першапачатковае выказванне» (Ж. А. Вінтман). Але ж такія самыя адзінкі, якія тыповыя для гутарковай мовы, актыўна выкарыстоўваюцца і ў кніжнай мове, асабліва ў мастацкіх і публіцыстычных тэкстах. У тэкстах афіцыйна-дзелавой і навуковай мовы яны сустракаюцца даволі рэдка. І гэта не выпадкова. Мастацкая і публіцыстычная мова бліжэй да гутарковай мовы, а таму зусім натуральна, што пранікненне гутарковых канструкцый у тэксты гэтых тыпаў кніжнай мовы адбываецца больш актыўна. Дык чаму ж тады неабходна сцвярджаць, што граматычна самастойныя камунікатыўныя адзінкі ў гэтых тэкстах выклікаюцца шляхам «рассячэння» сказа, «адсячэння» яго частак, а не, наадварот, шляхам прычлянення да самастойнага сказа дадатковых звестак, якія адлюстроўваюць «паэтапнасць пабудовы» (К. Кажэўнікава) кніжнага тэксту. У карысць апошняга сведчаць розныя сродкі сувязі, што ўжываюцца для прымацавання такой адзінкі да папярэдняга сказа. Атрымліваецца, што поўнае адмаўленне магчымасці прычлянення (далучэння) у падобных выпадках не адпавядае сапраўднасці. А гэта значыць, што ў тэрмін *парцаляцыя* ўкладваецца супярэчлівы змест, таму карыстанне ім не ўяўляецца мэтазгодным.

Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж стрыжнёвым сказам і функцыянальным аналагам сказа залежаць ад структуры гэтых адзінак і сродкаў сувязі паміж імі. Заўважана, што структура стрыжнёвага сказа і функцыянальнага аналага сказа можа мець аднатыпную і разнатыпную будову. Аднатыпнасць будовы праяўляецца ў тым, што функцыянальны аналаг сказа паралельна прымацоўваецца да стрыжнёвага сказа і прыпадабняецца да аднаго з яго кампанентаў, які з'яўляецца апорным словам, праз пасрэдніцтва якога ажыццяўляецца сувязь адной адзінкі з другой. Гэты кампанент і функцыянальны аналаг сказа выражаюцца паралельнымі словаформамі або словазлучэннямі, што выступаюць у пазіцыі аднайменных членаў сказа. Дзякуючы рознаму лексічнаму напаўненню суадносныя члены абедзвюх камунікатыўных адзінак аб'ядноўваюцца далучальна-пералічальнымі або далучальна-супастаўляльнымі адносінамі, утвараючы адпаведныя «звышфразныя» рады аднародных кампанентаў. У межах такога рада могуць знаходзіцца галоўныя або даданыя члены сказа, для прымацавання якіх у драматычных творах Янкі Купалы ўжываюцца злучнікі *і*, *а* ці бяззлучнікавая сувязь; самі ж рады (асабліва злучнікавыя) звычайна знаходзяцца ў складзе дыялагічных адзінстваў: *Усе. Вінаваты ўсе! Мацейка. І манаполька (Прымакі). Мацейка. Вып'ем па адной! Кацярынка. А пасля і па другой (Прымакі).* Бяззлучнікавыя ж рады сустракаюцца і ў складзе маналагічных адзінстваў: *Паўлінка. Татка, згубіць мяне хочаце... Гвалтам з хаты выгнаць (Паўлінка).* Адметна, што суадносныя члены ў радзе могуць мець не толькі рознае, але і аднолькавае лексічнае напаўненне, напрыклад: *Паўлінка. Пан Адольф таксама мужыцкага роду. Адольф. І я?! (Паўлінка).* Неаднатыпнасць будовы праяўляецца ў тым, што функцыянальны аналаг сказа паслядоўна падключаецца да стрыжнёвага сказа і фармальна не прыпадабняецца да яго кампанентаў. Ён складаецца з асобных словаформаў ці словазлучэнняў, якія развіваюць змест стрыжнёвага сказа і займаюць пазіцыю, якая там звычайна застаецца не занятай. Неаб-

ходна адзначыць, што такія пазіцыя ў драматычных творах Янкі Купалы тыповая толькі для даданах членаў сказа. Функцыянальны аналаг сказа, што мае форму даданах членаў сказа, аб'ядноўваецца са стрыжнёвым сказам далучальна-аб'ектнымі і далучальна-акалічнаснымі адносінамі, якія выражаюцца рознымі лексіка-граматычнымі сродкамі (далучальна-атрыбутыўныя адносіны, якія таксама магчымы паміж такімі адзінкамі, у прааналізаваных намі тэкстах не выяўлены). Функцыянальны аналаг сказа ў форме дапаўнення звязваецца са стрыжнёвым сказам праз апорны (кіруючы) кампанент, выражаны дзеясловам ці іншай часцінай мовы. Адметна, што такія аналагі звычайна з'яўляюцца асобнымі рэплікамі дыялагічнага адзінства, прымацаванне якіх ажыццяўляецца пры дапамозе бяззлучнікавай сувязі. Развіваючы адна другую, гэтыя рэплікі служаць своеасаблівымі падхватамі, пры якіх наступная рэпліка разгортвае, дапаўняе або завяршае змест папярэдняй рэплікі. Асобае значэнне набывае ў такім разе актуальнае члененне, таму што ў далучальных рэпліках тэма звычайна апускаецца і застаецца адна рэма. Напрыклад: Сымон. *Я свайго толькі буду бараніць!* Лявон. *Тапаром?* (Раскіданае гняздо). Марыля. *Куды ж мы пойдзем?* Зоська. *З чым? Па што?* (Раскіданае гняздо). Нярэдка адна рэпліка з'яўляецца адказам на другую рэпліку: Паўлінка. *Ну, дык у што будзем іграць?* Адольф. *У гаспадара* (Паўлінка). Функцыянальны аналаг сказа ў форме акалічнасці звязваецца са стрыжнёвым сказам праз апорны (паясняемы) кампанент, выражаны дзеясловамі ці іншымі часцінамі мовы. Такія аналагі сустракаюцца ў маналагічных і дыялагічных адзінствах і прымацоўваюцца да стрыжнёвага сказа злучнікамі або бяззлучнікавай сувяззю: Паўлінка. *А вось можа і новую песеньку нам спяціце. Адно толькі з умовай* (Паўлінка). Даміцэля. *Уставай жа, каб ты не ўстаў!* А то мешалкай (Прымакі). Марыля. *Самі пойдзем.* Зоська. *Праз быстрыя рэчкі, праз шчырыя бары...* (Раскіданае гняздо). Іншы раз прымацаванне можа ажыццяўляцца пры дапамозе мадальных слоў: Марыля. *Недзе выйшла. Мусіць, у грыбы* (Раскіданае гняздо). Сустракаюцца выпадкі, калі ў межах дыялагічнага адзінства функцыянальны аналаг сказа ў форме акалічнасці суправаджаецца функцыянальным аналагам сказа ў форме дапаўнення: Зоська. *Куды пойдзем? Па што?* Сымон. *На вялікі сход! Па Бацькаўшчыну!!!* (Раскіданае гняздо). Рознае вар'іраванне функцыянальных аналагаў у звязным тэксце садзейнічае эканомнасці выказвання і разам з тым сведчыць пра яго семантычную ёмкасць і высокую эмацыянальна-экспрэсіўную насычанасць. У выніку разгорнутае паведамленне становіцца больш агледным і зразумелым суб'ектнаму, яму надаецца асобая імклівасць і рэзкасць, падкрэсліваецца яго парывістасць, узмацняецца напружанасць, ад чаго ўзрастае інфарматыўнасць і павышаецца камунікатыўная дзейнасць самога паведамлення. Не выпадкова ўжо Ш. Балі падкрэсліваў, што паведамленне, якое падаецца «ў выглядзе асобных кускаў, лягчэй успрымаецца і лепш засвойваецца»⁹, а гэта ў значнай меры садзейнічае паспяховаму ажыццяўленню моўных зносін паміж людзьмі.

Павышаная інфарматыўнасць і камунікатыўная дзейнасць паведамлення спрыяе актыўнаму выкарыстанню функцыянальных аналагаў сказа ў звязным тэксце і нязменна ўплывае на іх прадуктыўнасць у сучаснай беларускай мове. Зразумела, што структурна-сінтаксічная арганізацыя звязнага тэксту з рацыянальным выкарыстаннем функцыянальных аналагаў сказа служыць адным з важнейшых сродкаў «стварэння асабліва сціслага і чоткага, адрывістага і чаканнага стылю мовы, тэндэнцыя да развіцця якога характэрна для нашай эпохі»¹⁰.

⁹ Грамматика современного русского литературного языка.— М., 1970, с. 582.

¹⁰ Гл.: Кузнецов В. В. Об одной синтаксической парадигме.— Проблемы языкознания и теории английского языка, М., 1976, вып. 2; Чувакин А. А. Структурно-

синтаксические разновидности ситуативных неполных предложений.—Р/на Д., 1971; Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса.—М., 1974; Коля Л. О. Реализация языковых моделей в структурах с присоединением.—Форма и значение в языке и речи. Горький, 1976 и инш.

³ Гл.: Калечыц А. Е. К вопросу о структуре предложения в устно-разговорной речи.—Уч. зап. Свердловского гос. пед. ин-та, 1958, вып. XVI; Жданова О. П. О месте присоединительной связи в ряду синтаксических отношений.—Синтаксис и интонация. Уфа, 1976 и инш.

⁴ Пешковский А. М. Школьная и научная грамматика.—М., 1925, с. 80.

⁵ Виноградов В. В. Идеалистические основы синтаксической системы проф. А. М. Пешковского, её эклектизм и внутренние противоречия.—Вопросы синтаксиса современного русского языка. М., 1950, с. 41.

⁶ Кузнецов В. В. Об одной синтаксической парадигме.—Проблемы языкознания и теории английского языка. М., 1976, вып. 2, с. 240.

⁷ Ванников Ю. В. Существует ли присоединительная связь предложений?—Труды Университета Дружбы народов им. П. Лумумбы, 1965, т. VII, вып. 2; Попов А. С. Сегментация высказывания.—Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. М., 1968; Апполонская Т. А. Контекст и логико-смысловые отношения между компонентами сложного целого.—Реализация значения и контекст. Л., 1975 и инш.

⁸ Соколова Л. И. Присоединительные конструкции в современном немецком языке как явление коммуникативного синтаксиса.—Л., 1977, с. 19.

⁹ Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка.—М., 1955, с. 434.

¹⁰ Прокопович Н. Н. О процессах структурного преобразования словосочетаний в современном русском языке.—Развитие синтаксиса современного русского языка. М., 1966, с. 136.

Е. С. МЯЦЕЛЬСКАЯ, Я. М. КАМАРОЎСКИ

СЕМАНТЫЧНАЕ БАГАЦЦЕ КОЛАСАВАГА СЛОВА

(З вопыту работы над укладаннем
«Слоўніка мовы твораў Якуба Коласа»)

У цяперашні час Інстытут мовазнаўства Акадэміі навук рэспублікі ажыццяўляе ўкладанне пяцітомнага Слоўніка мовы твораў народнага пісьменніка БССР Якуба Коласа. Багатая моватворчая спадчына пісьменніка — яскравае сведчанне таго, як адбывалася станаўленне і развіццё лексіка-фразеалагічнай сістэмы і граматычнага ладу беларускай літаратурнай мовы. Аналіз семантычнай структуры слоўніка мастацкіх і іншых твораў Якуба Коласа раскрывае мноства агульнавядомых, замацаваных за словам у моўнай практыцы лексічных значэнняў і адценняў, дае магчымасць выявіць шматлікія полісемантычныя структуры, уласцівыя мове народнага пісьменніка, якія з'яўляюцца важнейшай крыніцай узбагачэння слоўніка літаратурнай мовы.

Гэта палажэнне можна праілюстраваць на прыкладзе слова *ўжо*, структурна-семантычны аналіз якога аўтары выканалі ў працэсе работы над «Слоўнікам мовы твораў Якуба Коласа». Лексема *ўжо* ў творах Якуба Коласа мае 2323 словаўжыванні; пры гэтым 725 разоў яна выступае ў функцыі прыслоўя, астатнія 1698 разоў — у функцыі часціцы.

Пытанне аб часціцах мовы, іх колькасці і колькасным саставе, прынцыпах выдзялення часціц мовы да апошняга часу канчаткова не вырашана ў айчынным мовазнаўстве, нягледзячы на тое, што гэтай праблеме прысвечана вялікая літаратура. Складаным з'яўляецца і пытанне аб вызначэнні межаў паміж знамянальнымі словамі, у прыватнасці прыслоўямі і службовымі словамі, у першую чаргу часціцамі. Шмат якія часціцы па сваёй будове і функцыях вельмі блізкія да прыслоўяў і не заўсёды могуць быць строга супрацьстаўлены паміж сабой. І хоць у мове існуюць пэўныя правілы і тэндэнцыі ўжывання тых або іншых часціц пры словах асобных лексіка-семантычных груп, у кожным канкрэтным выпадку вызначыць, дзе ў коласаўскім сказе *ўжо* выступае як прыслоўе, а дзе — як часціца, даволі складана. Агульнай характарыстыцы прыслоўяў і часціц, аналізу іх граматычнага і лексічнага значэння прысвечана шматлікая літаратура¹. Асноўнымі палажэннямі,